

Pénzügyi tudatosság elemzése egy alföldi kisváros általános iskolájának felső tagozatos tanulói körében

Hevesi-Tóth Olivér

Óbudai Egyetem, Keleti Károly Gazdasági Kar
h.toth.oliver@gmail.com

Absztrakt: A kutatás a magyar általános iskolások pénzügyi műveltségével foglalkozik. A tanulmány alapját egy magyarországi, vidéki általános iskolában kiadott kérdőív adja. A felmért korosztály 11 és 14 év közötti diákokból áll. A kutatás kitér a pénzügyi attitűdre, elméleti kérdések segítségével felmérem a diákok pénzügyi ismereteit, valamint gyakorlati feladatok során megvizsgálom, hogy van-e összefüggés a diákok kora, matematikai képességei és a pénzügyi feladatok megoldása között.

Kulcsszavak: pénzügyi műveltség, pénzügyi kultúra, pénzügyi attitűd, általános iskola

1. Bevezetés

A 2008-as gazdasági világválság minden bizonnyal rávilágította a társadalmat a pénzügyi műveltség oktatásának szükségességére, hiszen a válság hatásai közvetlen vagy közvetett módon mindenkit érintettek. A pénzügyi termékek világszerte egyre bonyolultabbak (Pintér-Bagó, 2020a, 2020b), így felelősségteljes pénzügyi döntéseket a megfelelő pénzügyi ismeretek hiányában nem lehet hozni (Csiszárík-Kocsir et.al, 2013; 2016; 2018; Csiszárík-Kocsir 2017; 2019).. Globális szinten egyre nagyobb az igény a pénzügyi kultúra fejlesztésére. Véleményem szerint a közoktatásban történő törekvések a legfontosabbak, hiszen az iskola mindenki számára kötelező 16 éves korig. Ezenkívül egy pénzügyileg stabilabb, az esetleges gazdasági kilengésekre kevésbé érzékeny társadalom a mindenkori kormány érdeke lehet.

A pénzügyi műveltség egy olyan témakör, amiről nem lehet eleget és elég korán beszélni, hiszen a pénzzel való kapcsolatunk már gyermekkorunkban elkezdődik. A pénzügy szakos életpálya választásában fontos motivációs szempont a piacképes szakma elsajátítása iránti igény, valamint a már kialakult közgazdász érdeklődési terület (Borzán, 2010). Életünk során folyamatosan kapcsolatban állunk a bankrendszerrel, és az ismeretek útvestőjében csak úgy boldogulhatunk, ha stabil

financiális tudással bírunk. Ezen igényt már számos pénzügyi intézmény is magáénak vallja, sokat téve a pénzügyi kultúra fejlesztéséért (Lentner et.al, 2011; Borzán et.al, 2011; Zéman – Lentner, 2018).

Egy vidéki kisváros általános iskolájában mértem fel a diákok pénzügyi tudatosságát. Kitérek a pénzügyi attitűdre, az elméleti és a gyakorlati pénzügyi feladatok megoldására is, valamint megvizsgálom az esetleges összefüggéseket.

A pénzügyi műveltségnek számos dimenzióját lehet vizsgálni, én azonban a hangsúlyt a megtakarítás, takarékoskodás és a hitellel kapcsolatos kérdésekre fektettem. A takarékoság témakörét főként azért emeltem ki, mert már a legfiatalabb korban találkozhatnak vele az emberek, köszönhetően a zsebpénznek. A hitelezést pedig azért tartom fontosnak, mert ez egy olyan területe a pénzügyeknek, ahol kiemelten fontos a megfelelő pénzügyi tudatosság, hiszen egy rossz döntés akár az egész életünkre rányomhatja a bélyegét. A lakosság hitelekkel és megtakarításokkal kapcsolatos attitűdjét többen kutatták az elmúlt években, kitérdségre vetítve is kimutathatók a sajátosságok. (Csernák-Baranyi 2019)

2. A pénzügyi műveltség

2.1 A pénzügyi műveltség fogalmi keretei

A szakirodalom részben eltérő definíciókat ad a pénzügyi műveltség, illetve a pénzügyi kultúra fogalmára. Mivel nincs egységes szakirodalmi definíció a két fogalomra, így ezeket egymás szinonímájaként alkalmazhatjuk. Ertérő azonban a pénzügyi ismeretek fogalma. Míg ez utóbbi kifejezetten az elméleti tudásra helyezi a hangsúlyt, úgy a kultúra és a műveltség fogalmak már kiegészülnek az elméleti ismeretek gyakorlati alkalmazásával is.

Az egyik legátfogóbb definíciót a pénzügyi kultúrára Béres (2013), Hung és szerzőtársai munkája alapján, az alábbi kilenc pontban határozta meg:

1. a pénzügyi tudás,
2. a pénzügyi folyamatok megértése,
3. a pénzügyi tudás alkalmazási képessége és a megszerzett tapasztalatok,
4. a pénzügyi összefüggések és definíciók ismerete,
5. a megalapozott pénzügyi döntések meghozatalának képessége,
6. a legalapvetőbb pénzügyi fogalmak ismerete,
7. az egyszerű (alapvető) pénzügyi döntések meghozatalának képessége,
8. a megalapozott és tudatos döntések meghozatalának képessége,
9. az egyszerű pénzügyi fogalmak ismerete.

A fent idézett mű alapján, Hung és szerzőtársai (2009) által megállapított megközelítésekből is látszódik, hogy a pénzügyi ismeretek meglétéből nem következtethetünk a pénzügyi kultúra meglétére, hiszen az előbbi az elméleti tudásra utal, addig a kultúra már a gyakorlati alkalmazást is magában foglalja.

Fontosnak tartom még megemlíteni a pénzügyi attitűdöt, ami leginkább pszichológiai síkon közelíti meg a témát. Előfordulhat, hogy egy magasabb elméleti pénzügyi tudással rendelkező ember a gyakorlatban mégsem hoz megfontolt pénzügyi döntéseket. Ennek okainak felderítésére is alkalmas lehet a pénzügyi attitűdvizsgálat, mint a kapocs az elméleti tudás és a gyakorlat között.

Hornyák (2015) szerint a pénzzel való bánásmód már gyerekkorban kialakul és ez később csak nagyon lassan és nehezen változtatható meg. Ebből adódóan fontosnak tartom, hogy foglalkozzunk az általános iskolások körében is a pénzügyi attitűddel.

2.2 Pénzügyi kultúra Magyarországon

Magyarországon a rendszerváltást megelőző években a pénzügyi termékek száma töredéke volt a jelenlegieknek és a lakosság tulajdonképpen el sem adósodhatott a pénzügyi termékek hiánya miatt (Bánfi, 2010). Mivel az eladósodás az egyik legszembetűnőbb következménye a pénzügyi tudatlanságnak, így nyilvánvalóan sem a lakosság, sem pedig a döntéshozók irányából nem jelent meg komolyabb igény a pénzügyi kultúra fejlesztésére.

A 2008-as gazdasági válságban a magyar lakosság számára a legnagyobb problémát a devizában történő eladósodás jelentette (Pintér-Bélyácz, 2011). Nem alábecsülve a politikai döntéshozók felelősségét, de nyilvánvaló, hogy a lakosság magasabb szintű pénzügyi kultúrája bizonyos mértékben csökkenteni tudta volna a válság során keletkező negatív hatásokat.

A Pénziránytű Alapítvány megbízásából, az OECD által kidolgozott módszertan és kérdőív alapján a GfK Hungária Piackutató Intézet készített egy 1000 fős reprezentatív kutatást, melyben a felnőtt lakosság pénzügyi tájékozottságát és kultúráját mérték fel. Az alapítvány először 2010-ben, majd legutóbb 2015-ben vett részt az egységes módszertanon és standard kérdőíven alapuló nemzetközi pénzügyi kutatásban. A kutatás célcsoportja a 18-79 év közötti magyar lakosság volt. Az ezer fős minta reprezentatív célcsoportra kor, nem és településtípus alapján. A kutatás egyik legfontosabb eredménye, hogy csökken azoknak a családoknak a száma, akik háztartási költségvetést készítenek, csupán minden negyedik család számolt be erről. A válság elmúltával a lakosság kevésbé bizonyul megfontoltnak. A 2010-es felméréshez képest csökkent a kamatszámítással kapcsolatos pénzügyi feladatokat helyesen megoldani tudók aránya is. A megkérdezettek felének nincsenek pénzügyi céljai. Ezzel szemben pozitív eredmény, hogy 2015-ben kevesebben küzdenek napi megélhetési gondokkal, mint 2010-ben.

A tanulmány többek között megállapítja, hogy a 18-79 éves felnőtt lakosság azon része, amelynek csak általános iskolai végzettsége van, sokkal inkább érzi úgy, hogy a jövedelme nem fedezi a megélhetési költségeit. A magasabb végzettségűek ezzel szemben védettebbek. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők között szignifikánsan magasabb azoknak az aránya, akik megtakarítanak (61%). A váratlan kiadásokkal szemben a 18-29 éves fiatalok a legkiszolgáltatottabbak, fontos megjegyezni, hogy ennek a korcsoportnak a 17 százaléka nem rendelkezett jövedelemmel a felmérés időpontjában. Pénzügyi tudatosságot tekintve, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők átlagon felül gondolják úgy, hogy vannak pénzügyi céljaik.

A válaszadók negyede állította, hogy a háztartása készít költségvetést, azonban a felsőfokú végzettséggel rendelkezők ennél a kérdésnél is felülreprezentáltak voltak.

A tanulmány vizsgálta a lakosság pénzügyi tudását és intelligenciáját is. Legnagyobb problémát a kamatos kamattal kapcsolatos kérdés okozta, az inflációval kapcsolatos kérdésre ezzel szemben 90 százalékos volt a helyes választ adók aránya. A kutatás egyértelműen megállapítja, hogy a lakosság kevésbé megfontolt, gondos és előrelátó. (Pénziránytű, 2015)

Ebből a kutatásból is egyértelműen megállapítható az oktatás jelentőségének a szerepe. Ha csökken a lakosság megfontoltsága a pénzügyeik terén, az kockázatot jelenthet, hiszen a lakosság kiszolgáltatottabbá válik a gazdasági kilengésekkel szemben. A kutatásból kitűnik, hogy minél magasabb végzettséggel rendelkezik valaki, annál magasabb a pénzügyi műveltsége. Ezért is tartom fontosnak a pénzügyi oktatás minél korábbi elkezdését.

2.3 Magyar fiatalok pénzügyi műveltsége

Ebben az évtizedben fog felnőtté válni az a generáció, akik a 2008-as gazdasági válság körüli időszakban születtek. Ha a 2019-ben kitört koronavírus-járvány utáni gazdasági visszaesés nem húzódik el hosszabb távon, van esély arra, hogy ezek a fiatalok úgy lépnek ki a munkaerőpiacra és ezáltal sok esetben lesznek hitelfelvevők is, hogy a saját életükben szinte csak felfelé ívelő makrogazdasági teljesítményt tapasztaltak. A korábban említett Pénziránytű Intézet által készített tanulmányból is látható, hogy a magyar lakosságban 2010 és 2015 között csökkenő tendencia volt megfigyelhető a megfontoltságot tekintve. Ebből is látszódik, hogy a lehető legfiatalabb korban el kell kezdeni a pénzügyi tudatosság fejlesztésére irányuló képzéseket, hiszen van esély arra, hogy a saját közvetlen tapasztalatik kevésbé fogják óvatosságra inteni ezt a korosztályt. Azonban a legfrissebb Emberi Erőforrások Minisztere által jóváhagyott és kiadott kerettanterv nem tartalmaz kötelező pénzügyi vagy gazdasági tantárgyat az általános iskolások számára, habár a matematika tantárgy kerettanterve tartalmaz a pénzügyi tudatosság fejlesztésére vonatkozó témákat, valamint említi a bevétel, kiadás, kölcsön, kamat, munkabér, hitel, és további pénzügyi fogalmakat.

A pénzügyi kultúra fejlesztésére vonatkozóan egy hazai példa a PÉNZ7 elnevezésű eseménysorozat. A Pénziránytű Alapítvány a Magyar Bankszövetséggel együttműködve és az Emberi Erőforrások Minisztériumának szakmai támogatásával indította el ezt a programot. Célja, hogy fiatal kortól segítse a pénzügyek iránt érdeklődő diákokat abban, hogy bővíteni tudják pénzügyi ismereteiket. Szakmai programokat, játékos versenyeket szerveznek.

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma 2017 óta a hivatalos tananyagba is beépítette a programot, melyet rendhagyó tanórák keretében rendeznek meg minden év tavaszán a programokhoz csatlakozott iskolák. A szervezők biztosítanak minden szükséges feltételt a kezdeményezéshez csatlakozó iskolák tanárai számára, mint például tantervek, feladatlapok, online elérhető bemutató óra, vagy e-learning felület. 2018-ban a programhoz már 1200 iskola, több mint 1600 tanár és ennek köszönhetően több, mint 200 ezer diák csatlakozott.

A PÉNZ7 program minden évben egy adott tematika köré épül. Az első, 2015-ben megrendezett esemény témaköre a „családi költségvetés” volt, amelyet a későbbi években a megtakarításokról, pénzügyi szervezésről, pénzkezelésről, hitelezésről, befektetésről szóló programok követtek.

Sajnos a programban eddig nem vett részt a saját kutatásom során felmért általános iskola, de figyelemmel kísérve az iskolában történő fejlesztéseket, remélhetőleg ez csak idő kérdése.

3 Pénzügyi kultúra a magyar általános iskolások körében

3.1 A kutatás háttere

A kutatásom alapját egy 20 ezer fős lakossággal rendelkező alföldi város egyik általános iskolájában kiadott kérdőív képezi, amelyet 2019 júniusában adtam ki. A mintavétel nem reprezentatív módon készült. A felvétel papír alapon, anonim módon történt, a felső tagozatos osztályfőnökök bevonásával, osztályfőnöki órák keretén belül. A kérdőívet 167 diák töltötte ki. Mindannyian felsősök, tehát 11 és 14 év közöttiek. A kérdőív csak az évfolyamra kérdez rá, a pontos korra nem.

A felmérés eredményeit részben torzíthatja, hogy 2013-ban megváltozott az iskola fenntartója. A kérdőív kiadásakor az utolsó két évfolyam még az előző fenntartó alatt kezdte a tanulmányait, amely akkor még csak a körzetből fogadott gyerekeket, ez később kibővült. Ezen kívül az iskolában jelenleg csupán hetedik és nyolcadik évfolyamban működik matematikai tehetséggondozó csoport. Így azoknál a kérdéseknél, ahol vizsgáltam a korcsoportok közötti különbségeket, ott az előző két

tényező miatt külön választottam az ötödik-hatodik és a hetedik-nyolcadik évfolyamba járók eredményeit.

A kérdések egy részét korábbi országos versenyek tanári segédleteinek segítségével állítottam össze, de a felmérés nagyrészt saját kérdésekből áll. A feladatok összeállításánál törekedtem arra, hogy a kérdések szintje ne haladja meg a felsős általános iskolás tanulóktól elvárható szintet, de ebben a korosztályban még nyilván nagyobb az eltérés a vizsgált korcsoport két végén elhelyezkedő diákok tudásszintjében, ezért is törekedtem arra, hogy a kérdőív az egyszerűbb, könnyebben megválaszolható kérdések felől haladjon a nehezebb, komplexebb kérdések felé. A kérdőív két demográfiai dimenziót vizsgál: a tanulók nemét, illetve, hogy melyik évfolyamba járnak. Az attitűdvizsgálathoz kilenc Likert-skálás kérdést tettem fel. A kérdőív további részében 5 db eldöntendő kérdés vizsgálja az elméleti, illetve 4 feladat teszti a gyakorlati tudást.

3.2 Anyag és módszer

A kérdőív a jobb statisztikai elemzés és feldolgozhatóság érdekében nem tartalmaz nyitott kérdéseket. A válaszokat főként a leíró statisztika segítségével értékeltem ki, amely során megoszlásokat és diagramokat alkalmaztam. A diagramok Microsoft Excel szoftverrel készültek. A kérdőív statisztikai kiértékelésére és elemzésére az IBM SPSS statisztikai szoftvert alkalmaztam. Bizonyos kérdéseknél fontosnak tartottam az esetleges kapcsolatok és összefüggések vizsgálatát. Ahol ez lehetséges volt, keresztábra elemzést alkalmaztam, ahol a statisztikailag igazolható összefüggés megállapítását a Pearson-féle Khí-négyzet értékével állapítottam meg. Abban az esetben, ha ez az érték 0,05 alatti, szignifikáns kapcsolat van a két vizsgált tényező között.

A legfrissebb Emberi Erőforrások Minisztere által jóváhagyott és kiadott kerettanterv nem tartalmaz kötelező pénzügyi vagy gazdasági tantárgyat az általános iskolások számára, habár a matematika tantárgy kerettanterve tartalmaz a pénzügyi tudatosság fejlesztésére vonatkozó témákat, valamint említi a bevétel, kiadás, kölcsön, kamat, munkabér, hitel, és további pénzügyi fogalmakat, amelyeket figyelembe vettem a kérdőív összeállításakor.

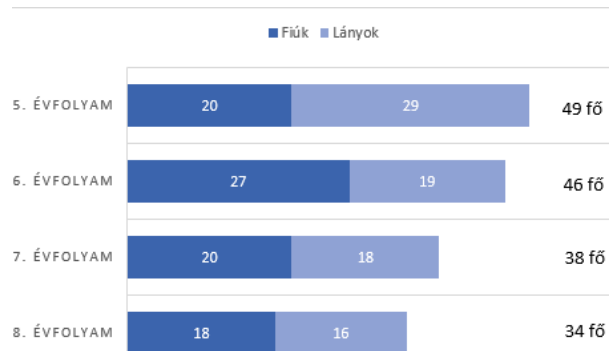
A kutatásommal kapcsolatos hipotéziseim:

- Az életkor növekedésével párhuzamosan nő azoknak az aránya, akik rendszeresen kapnak zsebpénzt.
- Bár a tehetséggondozó csoport csak a matematika tantárgy kapcsán osztja fel a legfelső két évfolyamot, mégis valószínűsítem, hogy a matematikai és az elméleti feladatok során is magasabb eredményt érnek el a tehetséggondozós tanulók, mint azok az évfolyamtársaik, akik nem járnak ilyen csoportba.

- Valószínűsítem, hogy az életkor növekedésével párhuzamosan nő a teszteken elért jó eredmények aránya.
- Utolsó hipotézisem szerint a fiúk jobb eredményeket értek el a tesztekben, mint a lányok. Lusardi és Mitchell (2014) tanulmányukban szignifikáns különbséget állapítottak meg a pénzügyi kultúra területén a férfiak javára. Bár az említett tanulmány a felnőtt lakosságot vizsgálta, kiemelik, hogy más tanulmányok a fiatalabb lakosságot vizsgálva is fedeztek fel különbségeket a férfiak javára.

A kérdőívet kitöltő 167 fős mintából 85 fiú és 82 lány, így a nemek közötti megoszlás a teljes mintán 50,9 – 49,1 % -os, vagyis kiegyensúlyozottnak mondható.

Az évfolyamok és nemek szerinti megoszlás az alábbi ábra szerint alakult:

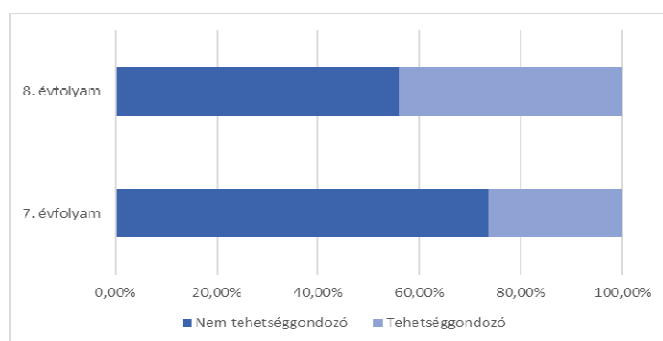
1. ábra: Saját minta évfolyamok és nemek szerinti megoszlása.

Forrás: saját kutatás, 2019, N = 167

Látható, hogy az életkor szerinti eloszlás nem tekinthető normális eloszlásúnak, ez azonban várható volt, mivel a fenntartóváltás óta az iskola létszáma bővül.

A vizsgálat helyszínéül szolgáló általános iskolában nincs külön matematikai specializációjú osztály, de a jó képességű diákoknak lehetőségük van matematikából egy kiegészítő, tehetséggondozó órán részt venniük, heti egy alkalommal. Főként a számításon feladat kiértékelése miatt a kérdőívem elején rákérdeztem arra is, hogy a vizsgált diákok járnak-e ilyen órára. A hatodik osztály befejezését megelőzően a tanárok ajánlják a matematikából kiemelkedően teljestő diákok szüleinek, hogy a gyermekük hetedik osztálytól részt vegyen a heti egy óra külön elfoglaltságot jelentő fakultatív matematika órán. Mivel ez a tehetséggondozó óra csak 7. és 8. évfolyamon létezik, illetve fakultatív jellegű, így számítottam arra, hogy ezek a diákok alacsonyabb számban jelennek meg a kitöltők között. Az összes kérdőívből 25-en jelölték be, hogy járnak ilyen csoportba. Ez az

összes válaszadó 15 százaléká. Kizárólag az utolsó két évfolyamot vizsgálva, 34,7 százalékos a tehetséggondozó csoportba járó diákok aránya.

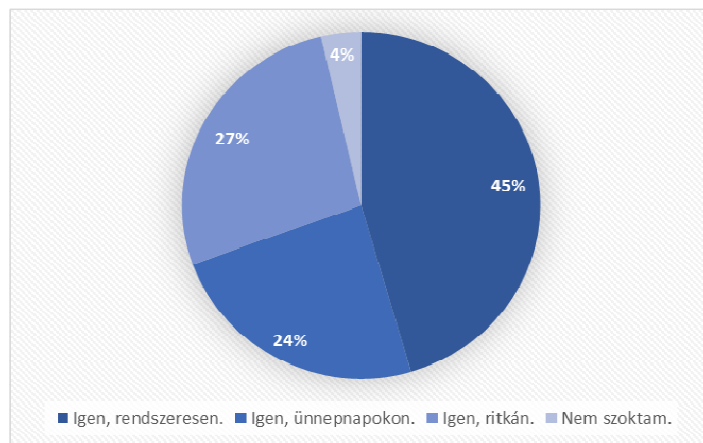

2. ábra: Tehetséggondozósok megoszlása hetedik és nyolcadik évfolyamon.

Forrás: saját kutatás, 2019, N = 167

A kérdőív rákérdezett arra, hogy a tanulók kapnak-e zsebpénzt és ha igen, akkor milyen rendszerességgel. Mivel a diákmunka alsó korhatára 16 év, így az egyetlen vizsgálható, jövedelemnek tekinthető forrásuk a zsebpénz lehet. Az OECD 2015-ös kutatása pedig megállapította, hogy a megkeresett pénzzel történő gazdálkodás fokozza a pénzügyekben érzett felelősséget.

A „Szoktál kapni zsebpénzt?” kérdésre négy válaszadási lehetőség volt: rendszeresen, ünnepnapokon, ritkán vagy nem szokott. A válaszok megoszlását az alábbi ábra szemlélteti:

3. ábra: Zsebpénzt kapó tanulók megoszlása a teljes felmért mintán.

Forrás: saját kutatás, 2019, N = 167

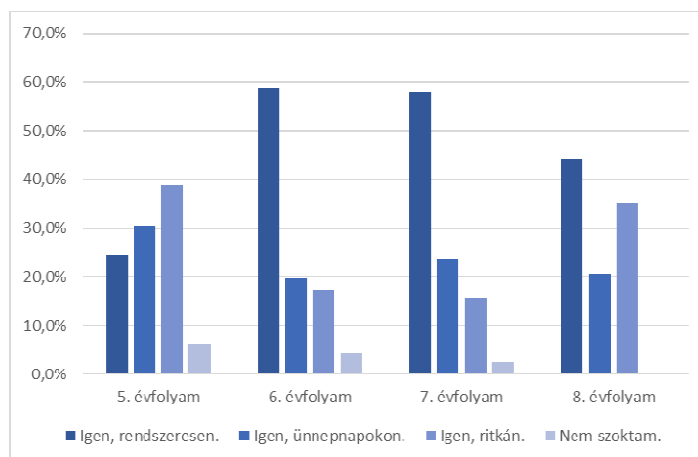
Az összes válaszadó 96 százaléká jelölte be azt, hogy valamilyen rendszerességgel kap zsebpénzt. Legnagyobb arányban azok szerepeltek, akik azt jelölték meg, hogy

rendszeresen kapnak, ők az egész minta 45 százalékát teszik ki. Ha ez a szülők által egy következetes rendszerben történik, akkor ez véleményem szerint segíthet a fiatalok takarékoskodáshoz való hozzáállásának kialakulásában.

Ennél a kérdésnél kíváncsi voltam arra is, hogy a rendszeresen zsebpénzt kapóknál nemre, valamint évfolyamra való tekintettel van-e összefüggés. A nemek közti összefüggés megállapítására összevontam azokat a csoportokat, akik nem a „rendszeresen” lehetőséget választották. A Pearson-féle Khí-négyzet próbával is megállapítható, hogy a nemek között szignifikáns különbség van ($\text{sig}=0,004$). A teljes vizsgált mintán a fiúk esetében 56 százalékos azok aránya, akik rendszeresen kapnak zsebpénzt, míg a lányoknál ez csupán 34 százalékos.

Az évfolyamok szerinti százalékos megoszlás az alábbi ábrán látható:

4. ábra: A zsebpénzt kapó tanulók évfolyamok szerinti megoszlása.

Forrás: saját kutatás, 2019, N = 167

Az első hipotézisem, miszerint a magasabb korcsoportban nagyobb arányban kapnak rendszeresen zsebpénzt a diákok, nem igazolódik be. A saját mintámban a rendszeresen zsebpénzt kapók százalékos aránya a 6. évfolyamon a legmagasabb.

3.3 Attitűdvizsgálat

A kérdőívemben 9 db attitűdöt vizsgáló kérdés szerepelt. A válaszadásra egy 4 elemű Likert-skálát alkalmaztam, amelynél az 1-es lehetőség jelentette az „Egyáltalán nem jellemző”, a 4-es pedig a „Teljes mértékben jellemző rám” válaszokat. A kilenc kérdés a megtakarítás és a pénz értékének témakörével foglalkozik, a hangsúlyt a megtakarítás témakörére helyezve. A vizsgált pontok során tudatosan használtam pénzügyi fogalmakat, hogy a teljes vizsgált korcsoport számára érthetőek legyenek a kérdések.

Vállalkozásfejlesztés a XXI. században 2020/2. kötet
A környezeti változások és az új kihívások hatásai a szervezetek működésére

Állítások	Válaszok átlaga
1. Általában tudom, hogy minek mennyi az ára	3,0419
2. Pontosán tudom, hogy mennyi pénzem van.	3,3413
3. Ha valami tetszik, megveszem.	2,6048
4. Ha szeretnék valamit megvenni, akkor gyűjtök rá.	3,3473
5. Nem tudom, hová tűnik mindig a pénzem.	1,5928
6. Ha ajándékot kell adnom valakinek, inkább vásárlak, mint hogy saját kezűleg készítenék.	2,6946
7. Be tudom osztani a pénzemet.	3,1377
8. Én döntöm el, mire költöm a pénzemet.	3,3533
9. Szoktam kölcsön kérni, ha nagyon szeretnék valamit megvenni.	2,2156

1. táblázat: Attitűdvizsgálat állításainak átlagértéke.

Forrás: saját kutatás, 2019, N = 167

Két állítás foglalkozik a pénz értékének tudatosságával. Az „Általában tudom, hogy minek mennyi az ára” kérdés esetében a válaszadók több mint háromnegyede értékelte pozitívan saját tudását. Ez fontos lehet a későbbi ártudatosság kialakulásában. A másik állítás a „Pontosan tudom, mennyi pénzem van”. Ennél a kérdésnél a válaszok átlaga 3,34. A módusz 4, vagyis a legtöbben - az összes válaszadó 52,1 százaléka - saját véleménye szerint teljes mértékben tisztában van a saját pénzének mennyiségével. Az „Én döntöm el, mire költöm a pénzemet” állítás kapta az összes közül a legnagyobb átlagos pontszámot, 3,35-öt. Itt a válaszadók 83,8 százaléka részben vagy teljes mértékben egyetértett az állítással. A „Nem tudom hová szokott tűnni a pénzem” kérdésnél a válaszok átlaga 1,59 volt. Egy irányba állítva az előző állítással, vagyis megfordítva a skálát, az tapasztalható, hogy a két állításra adott válaszok átlagértéke megegyezik. Ez a témakör kiindulópontja lehet a megtakarításhoz való hozzáállás vizsgálatához is, hiszen alapvetően szükséges tudnunk, hogy mi az a rendelkezésre álló pénzmennyiség, amiből gazdálkodhatunk, illetve fontos képben lennünk a megvásárolni kívánt dolgok árával és értékével kapcsolatban is.

A kérdések másik csoportja a takarékoskodással kapcsolatos. A gyermekkorban megjelenő zsebpénznek köszönhetően a megtakarításhoz való hozzáállás lehet az egyik legelső, vizsgálható attitűddimenzió egy ember életében. Összesen öt állítást adtam meg, amely a takarékoskodáshoz való hozzáálláshoz kapcsolható. A vizsgálhatóság és összehasonlíthatóság érdekében a kérdéseket egy irányba

állítottam, így mindegyiknél a „4” -es válasz jelenti a pozitív attitűdhöz kapcsolódó értéket. Az így megállapított átlagértékekből kitűnik, hogy leginkább azzal az állítással értenek egyet a diákok, hogy „Ha szeretnék valamit megvenni, akkor gyűjtök rá.”

Az attitűdvizsgálat minden kérdésénél egyértelműen meghatározható, mely válaszok feleltethetők meg a pozitívabb hozzáállásnak, így lehetségessé vált a teljes mintára vetítve is egy attitűdvizsgálat.

Nemek és évfolyamok tekintetében nem tapasztalható jelentős eltérés az átlagos attitűdértékben. Egyedül a tehetséggondozós diákok esetében tapasztalható átlagon felüli (de itt sem jelentős) eltérés. Akik nem járnak tehetséggondozó csoportba 2,92-es átlagértékkel rendelkeznek, akik viszont járnak ilyen csoportba, azoknál az átlagérték 3,08, vagyis pozitívabb attitűdöt lehet kapcsolni hozzájuk.

3.4 Elméleti tudást vizsgáló kérdések elemzése

A kérdőívem 5 db elméleti kérdést tartalmazott, amely azt vizsgálta, hogy a kérdőívet kitöltő tanulók mennyire vannak tisztában a következő gazdasági fogalmakkal: hitel, befektetés, kamat, családi pótlék. Ezen kívül a béren kívüli juttatásokkal kapcsolatban is feltettem egy kérdést. Kérdéseként 4 válaszlehetőséget adtam meg, melyből minden kérdésnél csak 1 jó választ lehetett adni. Nem volt lehetőség „Nem tudom” választ adni.

A kérdésekre adott jó válaszok arányát az alábbi táblázat szemlélteti:

Állítások	Jó válaszok aránya
Mi a hitel?	84,4 %
Mi a befektetés?	38,9 %
Mit jelent a kamat?	85 %
Mi igaz a SZÉP-kártyára?	55,1 %
Mit jelent az, hogy családi pótlék?	59,3 %

2. táblázat: Elméleti kérdésekre adott jó válaszok aránya.

Forrás: saját kutatás, 2019, N = 167

A „Mit jelent a hitel?” kérdésre összes felmért tanuló 84,4 százaléka tudta helyesen a választ. A matematika tanterv is foglalkozik a hitel fogalmával, de tekintve, hogy a felnőtt lakosság jelentős részének van aktív hitele, illetve több hitelreklám is fut a

tévében, így nyilván a legtöbben már gyerekkorban, egészen korán találkoznak ezzel a szóval. A nemek, valamint az évfolyamok tekintetében jelentéktelen volt az eltérés a jó választ adók között.

A „Mit jelent a kamat?” kérdésre összes felmért tanuló 85 százaléka tudta helyesen a választ, ami majdnem megegyezik a hitel fogalmára adott jó válaszok arányával. A nemek, valamint az évfolyamok tekintetében itt is jelentéktelen volt az eltérés a jó választ adók között.

A két kérdést együtt vizsgálva, az összes felmért tanuló háromnegyede tudta a helyes választ mind a két kérdésre.

A befektetés témakörét mindenképp fontosnak tartom megvizsgálni. A vizsgált korosztálynak nincs lehetősége arra, hogy gyakorlati úton sajátítsa el az ezzel kapcsolatos tudást, így a befektetések megértéséhez előnyös lenne ezt a témát már a közoktatás keretein belül tanítani.

A magyarok jelentős része nem rendelkezik megtakarítással. A Pénziránytű Alapítvány korábban arra a megállapításra jutott, hogy a 18-79 éves magyar lakosság mindössze 42 százaléka tudott valamennyi új megtakarítást képezni a vizsgálat előtti 12 hónapban. Ebből a legtöbben folyószámlán hagyták, vagy készpénzen otthon tartották a pénzüket. A felnőtt lakosságra vonatkozó adatokból látszódik, hogy a fiatalok számára nem lehet kizárólag a szülőkre hagyatkozni, ha a befektetésekről és megtakarításokról van szó. Szükséges a közoktatás keretein belül felkészíteni a fiatalokat, hogy a későbbiekben kevesebb akadályba ütközzenek, és tisztában legyenek a lehetőségeikkel. Különösen fontos ez napjainkban, ahol a pénzügyi termékek egyre komplexebbek.

Kérdőívemben a befektetés fogalmát vizsgáló kérdésre az összes válaszadó mindössze 38,9 százaléka adott jó választ. Ez az összes kérdést vizsgálva a legalacsonyabb érték. A teljes mintán vizsgálva a nemek között nincs jelentős eltérés, a fiúk 37,6 százaléka, a lányoknak pedig a 40,2 százaléka jelölte meg a helyes választ.

Az évfolyamokat, a korábban említett csoportosítás szerint vizsgálva a következőre jutunk. Az ötödikesek és a hatodikosok eredményei között szignifikáns különbséget találunk ($\text{sig}=0,06$). Az ötödikesek 26,5 százaléka, a hatodikosoknak pedig az 54 százaléka tudta helyesen a választ erre a kérdésre. Külön megvizsgálva a hetedik-nyolcadik évfolyamot, közöttük nincs szignifikáns eltérés, minimálisan teljesítettek jobban az idősebbek.

A hatodikosok relatíve jó eredményének több oka is lehet. Ők az első osztály, akik az új fenntartó alatt kezdték tanulmányaikat, ami hatással lehet a tanulmányi eredményeikre. Egy másik ok lehet az is, hogy közöttük vannak a legmagasabb arányban azok, akik rendszeresen kapnak zsebpénzt, jelentősen maguk mögé utasítva a többi évfolyamot.

A negyedik elméleti kérdésem a cafeteriával kapcsolatos. Nem gondolom, hogy ez alapvető fogalom lenne a vizsgált korosztályban, azonban a SZÉP kártyával már szinte mindenki találkozhatott, hiszen 2019-ben ez Magyarországon az egyetlen lehetséges béren kívüli juttatás. Így a kérdésem konkrétan arra vonatkozott, hogy tudják-e mire való a SZÉP Kártya.

A teljes mintát vizsgálva a jó válaszok aránya 55,1 százalék. A nemek között nem volt jelentős eltérés.

Az utolsó kérdésben rákérdeztem a családi pótlék fogalmára. A családi pótlék minden magyar állampolgár számára ismerős fogalom, bár az utóbbi években már veszített jelentőségéből és kevesebb szó esik róla, mint korábban. A családi pótlék egy olyan juttatás, amit a születéstől fogva a nagykorúságig havonta folyósítanak. A családi pótlékban részesülő családok aránya 99 százalékos a magyar társadalomban (Makay, 2015).

A felmért mintán a válaszadók 59,3 százaléka jelölte be a jó választ.

Az általam feltett kérdések közül a leginkább a hitel és a kamat definíciójával voltak tisztában a válaszadók. A legkevesebb jó válasz a befektetésre érkezett.

A második hipotézisem, ami szerint a tehetséggondozósok az elméleti kérdésekben is jobban teljesítenek, nem igazolódtott be. A legtöbb kérdésnél nem volt jelentős eltérés a teljes minta átlagához képest, illetve volt olyan kérdés, ahol kifejezetten rosszul teljesítettek. Így a vizsgált mintám szerint nincs összefüggés a matematikai és az elméleti tudás között.

3.5 Gyakorlati tudást vizsgáló feladatok kiértékelése

A kérdőívem utolsó részében négy feladatot adtam ki a diákoknak. A négy feladatból háromnál volt szükség alapvető matematikai tudásra. Ezeket hagytam a kérdőívem végére.

Az első gyakorlati feladat részben kapcsolódik az attitűdvizsgálathoz. A kiadott négy feladat közül ez volt az egyetlen, amely nem igényel matematikai tudást.

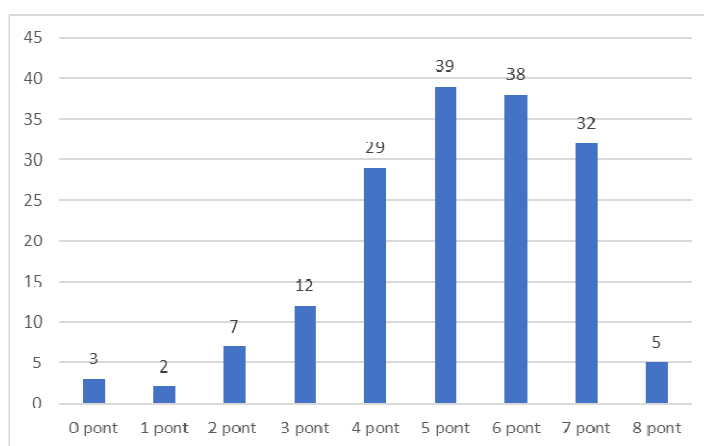
Ebben a feladatban összesen 8 állítást fogalmaztam meg, amelyekről el kellett dönteniük, hogy az adott kiadást, milyen forrásból valósítanák meg: hitelből vagy megtakarításból. Nyilván nem minden esetben lehet ezt teljesen egyértelműen eldönteni, hiszen, ha az ember elegendő saját forrással rendelkezik, akkor nem szükséges hitelek felvételét. Azonban vannak olyan tételek, amiket egyértelműen felelőtlen döntés lenne hitelből finanszírozni. Az állításokat nem értékelem ki külön, a tanulók jó válaszonként 1 pontot kaptak.

A kiértékelésnél az alábbi módon soroltam be a válaszokat:

Megtakarítás: 5 éves tévékészülék cseréje, nyaralás Görögországban, légkondicionáló vásárlása és beszerelése, a ház nyílászáróinak cseréje.

Hitel: Új hűtőszekrény vásárlása az elromlott helyett, első lakás megvásárlása, autóvásárlás, saját étterem megnyitása.

Látható, hogy mindkét csoportban vannak olyan elemek, amelyeket bizonyos szituációktól függően a másik csoportba is lehetne sorolni, azonban ennél a feladatnál mindössze arra voltam kíváncsi, hogy milyen a felmért tanulók általános hozzáállása.

5. ábra: Csoportosítás feladatra kapott pontszámok megoszlása.

Forrás: saját kutatás, 2019, N = 167

A teljes mintán a pontok átlaga 5,12. A nemek között kis mértékű eltérés tapasztalható. A fiúk átlagosan 5,27 pontot szereztek, míg a lányok 4,96 pontot.

Évfolyamok tekintetében a legkevesebb pontszámot az ötödikesek érték el, az évfolyamon számított átlag 4,59 pont. A legjobb átlagos eredményt a nyolcadik évfolyam érte el, 5,91-es átlaggal. A két utolsó évfolyamon a tehetséggondozó csoportba járók átlagosan 6 pontot értek el, míg azok, akik nem járnak ilyen csoportba, 5,13-mat, ami a teljes minta átlagának felel meg.

Az eredményekből látható, hogy lényeges különbség nincs a diákok között. A tehetséggondozó csoportba járók emelkednek ki egy kicsit a teljes mintából.

Második feladatként egy egyszerű megtakarítás-számításos feladatot adtam a tanulóknak. Egy család esetében kellett kiszámolni, hogy mennyit tudnak egy évben megtakarítani. Három adatot adtam meg ehhez: Két szülő havi keresetét és az összes havi kiadásuk összegét.

A feladat megoldásához csak össze kellett adniuk a két szülő keresetét, amiből ki kellett vonniuk a kiadásokat, majd az egészet felszorozni egy évre. A feladat az általános iskolai matematika tanterv alapján ez az ötödikeseknél is elvárható tudásszintet feltételezett.

A kiértékeléshez nem osztottam fel a feladatot részpontokra, így csak a jó és a rossz megoldások számát vizsgáltam.

A kérdőívet kitöltők 34,7 százaléka adott jó választ erre a kérdésre. Szignifikáns a különbség a fiúk és a lányok között ($\text{sig}=0,01$). A fiúk 47 százaléka, a lányoknak mindössze 22 százaléka adott jó választ a feladatra.

Az évfolyamok szerinti vizsgálatot a korábban ismertetett okokból kifolyólag itt is két külön csoportra bontva elemzem. Az ötödikesek és hatodikosok között szignifikáns különbség van ($\text{sig}=0,042$). Az ötödikeseknek mindössze 18 százaléka adott jó választ a kérdésre, míg a hatodikosoknál ez az arány 37 százalékos.

A hetedik és nyolcadik évfolyamot külön vizsgálva nagyobb eltéréseket tapasztaltam. Míg a hetedikeseknél mindössze 21 százalék a jó válaszok aránya, addig a nyolcadikosoknál ez már 70 százalékos. A két legfelső évfolyamot együtt vizsgálva, a matematikából tehetséggondozó csoportba járóknál 80 százalékos a jó választ adók aránya, míg az ilyen csoportba nem járóknál ez csupán 26 százalék.

A kérdőívem harmadik, gyakorlati tudást vizsgáló feladatában egy áruhiteles feladatot kaptak a diákok. A feladatban megadtam egy árucikk eredeti árát, illetve a havi törlesztőrészletet egy 12 és egy 24 hónapos áruhitel futamidő esetén. A feladatban a diákoknak ki kellett számolni, hogy mennyit kell összesen fizetniük a termékért a két hitel esetében, illetve azt, hogy a két adott esetben mennyivel kell többet fizetniük a termék eredeti áránál. A feladat megoldásához szintén elegendő egy ötödik osztályostól elvárható matematikai tudásszint. Három csoportra osztottam az eredményeket a kiértékelés során: teljesen jó feladatmegoldás, részben jó (például csak az egyik hitelt számolta ki, ezt külön nem vizsgáltam), valamint egy csoportba kerültek a teljesen rossz és a kitöltetlen megoldások.

A teljes felmért minta 25,7 százaléka adott teljesen jó választ a feladatra, 40,7 százalék volt azoknak az aránya, akik részben jó megoldást adtak, és 33,5 százalék adott rossz vagy értékelhetetlen feladatmegoldást.

A nemek közötti eltérés nem volt szignifikáns, de ha a teljesen jó választ adókat vizsgáljuk, a lányok jobban teljesítettek. A fiúknál a teljesen jó válaszok aránya 22 százalékos, a lányokénál 29 százalékos.

Az évfolyamok között sem volt szignifikáns különbség, csupán egy alacsony emelkedés vehető észre a teljesen jó feladatmegoldások aránya és az évfolyamok között.

A kiadott kérdőív utolsó pontjában egy szöveges feladatot kaptak a diákok, amelyben a feladat szereplője egy havi állandó összegű zsebpénzt kap a szüleitől, melyből szeretne megtakarítani egy árucikk vásárlására. A feladatban meg van adva a havi zsebpénzének az összege, illetve a kiadásai. A feladat bonyolultságát az jelentheti, hogy a megadott adatok között van olyan, ami nem havi időtengelyen adja meg a kiadásokat, így a feladat megoldásához szükséges bizonyos részszámításokat végezni.

A feladattal kapcsolatban arra voltam kíváncsi, hogy a 11-14 éves korosztály mennyire képes egy komplexebb, gyakorlati számításos feladatot megoldani.

A feladatok kiértékeléséhez a megoldások alapján öt csoportot állapítottam meg, ezeket a 3. táblázat tartalmazza.

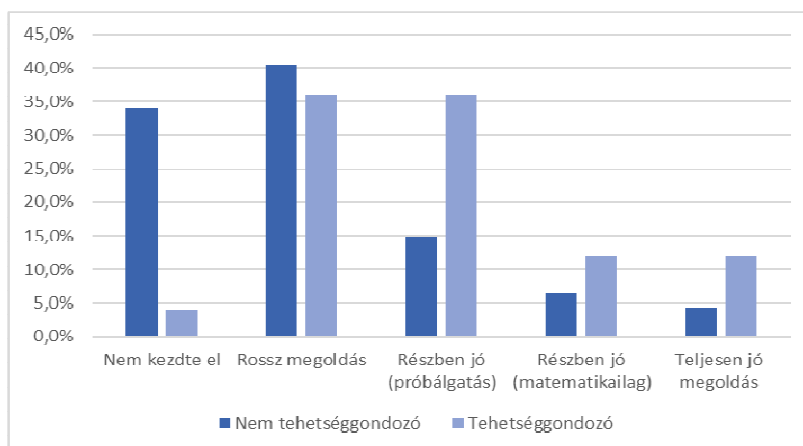
Megoldások szerinti csoportok	Arány a teljes mintán
Teljesen jó megoldás	6 %
Részben jó megoldás <i>Matematikailag jól indult el a feladat megoldásakor, de nem jutott helyes végeredményre</i>	7,2 %
Részen jó megoldás <i>Próbálgatás útján jutott el a helyes megoldásra, de nem végzett számításokat</i>	17,4 %
Rossz megoldás	44,3 %
Nem kezdte el a feladatot megoldását	25,1 %

3. táblázat: Költségvetés-számításos feladat megoldásai.

Forrás: saját kutatás, 2019, N = 167

A teljes mintát vizsgálva, a nemek között nincs szignifikáns különbség. Minden évfolyamban hasonló volt azok aránya, akik el sem kezdték a feladatot megoldani, így az a feltételezésem, miszerint az életkor előrehaladásával csökkenni fog azok aránya, akik nem kezdték el a feladatot nem bizonyosodott be, azonban nyolcadik évfolyamon volt a legkevesebb ezeknek a tanulóknak az aránya. Mindegyik évfolyamon a rossz megoldások szerepeltek a legnagyobb arányban, de legmagasabb arányban ez az ötödik osztályosoknál volt. Tehetséggondozósok tekintetében a Pearson-féle Kí-négyzet próbára itt sajnos az alacsony elemszám miatt nincs lehetőség, azonban arányaiban ebben a feladatban is jobb eredményt értek el a tehetséggondozó csoportba járó tanulók.

6. ábra: Tehetséggondozós tanulók költségvetés-számítási feladatra adott megoldásai.

Forrás: saját kutatás, 2019, N = 167

A gyakorlati tudást vizsgáló feladatokat összegezve megállapítható, hogy a mintán belül nincs jelentős eltérés a nemek között. Az első és az utolsó feladatban hasonló eredményt értek el a fiúk és a lányok, a második feladatban a fiúk, a harmadik feladatban pedig a lányok értek el jobb eredményt. Évfolyamokat tekintve szintén nem lehet tendenciaszerű különbségekről beszélni, hiszen volt olyan feladat, ahol az idősebb korosztály gyengébb eredményt produkált. Fontos azonban kiemelni, hogy azok a tanulók, akik matematikából tehetséggondozó csoportba járnak minden feladatnál magasabb eredményt értek el, mint a teljes minta átlaga.

Összefoglalás

Megállapítható, hogy a pénzügyi ismeretek meglétéből nem minden esetben következtethetünk a pénzügyi kultúra magasabb szintjére, mivel az egy sokkal tágabb fogalom és kiegészül gyakorlati tudással kapcsolatos elemekkel is. A pénzügyi kultúrával kapcsolatos vizsgálatoknál fontos kitérni a pénzügyi attitűd kérdésére is, mivel ez egy kapocs lehet az elméleti pénzügyi ismeretek és ennek a tudásnak a gyakorlati alkalmazása között.

A kutatásom alapjául szolgáló kérdőívet egy vidéki általános iskolában adtam ki, a mintavétel nem reprezentatív módon készült. A kérdőívet felső tagozatos tanulók töltötték ki. Három témakör mentén tettem fel kérdéseket, ezek az attitűdöt, valamint az elméleti kérdések és a gyakorlati feladatok megoldását vizsgálják.

A nemeket és az évfolyamokat vizsgálva egyik témakörnél sem tapasztaltam jelentős különbségeket. Évfolyamokat tekintve voltak bizonyos kérdések, ahol 1-1 évfolyam kiugró eredményeket produkált, de általánosságban nem lehet nagy eltérésekről vagy tendenciákról beszélni. A matematikai jellegű feladatok

megoldása között volt olyan, ahol az életkor emelkedésével párhuzamosan nőtt a jó választ adók aránya, de szintén nem jelentős mértékben.

A kutatásom elméleti tudást vizsgáló részében azt tapasztaltam, hogy a tanulók a hitel és a kamat fogalmával voltak a leginkább tisztában, legkevésbé pedig a befektetés fogalmával.

A két utolsó évfolyamon matematikából tehetséggondozó csoportok működnek. Azok a tanulók, akik ilyen csoportba járnak egyértelműen jobb eredményt produkáltak a gyakorlati feladatok megoldása során, valamint az attitűdvizsgálat eredményeit vizsgálva is náluk tapasztalható a legpozitívabb pénzügyi hozzáállás az egész mintán belül.

A saját kutatásom eredményeiből is arra következtek, hogy szükséges a pénzügyi oktatás megkezdése minél fiatalabb korban. Az eredményekből látható, hogy bár a matematikából jobb teljesítménnyel rendelkező diákok a pénzügyi jellegű feladatokban jobban teljesítettek, az elméleti tudást vizsgáló kérdésekben nem voltak kimagasló eredményeik. A pénzügyekhez való hozzáállás már gyermekkorban elkezd kialakulni, így fontos, hogy minél hamarabb elkezdjük a megfelelő pénzügyi oktatást.

Véleményem szerint a pénzügyi kultúra egyik fejlesztési lehetősége lehetne, ha a diákok a matematika órák keretein belül több pénzügyi témával kapcsolatos feladatot oldanának meg. Ezzel egyúttal növelni lehetne az elméleti tudásukat is, hiszen a szöveges feladatokból megismerkedhetnek az alapvető pénzügyi fogalmakkal és azok gyakorlati használatával. Ezen kívül más tanórák keretein belül is kiemeltebb szerepet kaphatnának a pénzügyi-gazdasági témák. A történelem, a földrajz, de akár még a nyelvórákon is nagyobb számban megjelenhetnének ilyen jellegű feladatok. A leghasznosabb azonban az lenne, ha már az általános iskola végén, de legalább a középiskolában megjelenne egy olyan kötelező tantárgy, amely az élet gyakorlati feladataira fektetné a hangsúlyt. Ezen belül természetesen kiemelt szerepet kaphatnának a pénzügyi jellegű feladatok, mint például többek között a költségvetés-készítés, adózás, hitelezés, valamint a megtakarítások és befektetések.

Hivatkozások

- [1.] CSERNÁK, J. -BARANYI, A. (2019): A Kiskunsági lakosság hitelekkel kapcsolatos preferenciáinak vizsgálata, Kőszegi Irén Rita. III. Gazdálkodás és Menedzsment Tudományos Konferencia: Versenyképesség és innováció. ISBN:9786155817199 951p.
- [2.] BÁNFI, Z. (2010) – (M)értéktelenül – A lakossági hitelek növekedése a válság előtt, Hitelintézeti Szemle, 9. évf. 4. szám, pp. 351

- [3.] BÉRES, D. (2013). A pénzügyi kultúra – mi is ez valójában? – Pénzügyi Szemle online, Elérhető: <https://www.penzugyiszemle.hu/vitaforum/a-penzugyi-kultura-mi-is-ez-valojaban> (utolsó letöltés: 2019. december 8.)
- [4.] BORZÁN, A. (2010): A pénzügyi főiskolai, valamint a pénzügy és számvitel alapszakos képzés megítélése a hallgatói vélemények tükrében. Körös Tanulmányok, Szent István Egyetem Gazdasági Főiskolai Kar, pp. 6-13.
- [5.] BORZÁN, A. – LENTNER, CS. – SZIGETI, C. (2011): A pénzügyi vállalkozások felelősségvállalásának új dimenziói, ECONOMICA (SZOLNOK) 4, 22-30.p.
- [6.] CSISZÁRIK-KOCSIR, Á. – FODOR, M. – MEDVE, A. (2013): The Hungarian youngsters attitude towards the financial decisions based on a questionnaire research, The Macrotheme Review, vol. 2, no. 5, 47-57. p.
- [7.] CSISZÁRIK-KOCSIR, Á. – VARGA, J. – FODOR, M. (2016): A pénz helye és értéke a minnapi pénzügyi gondolkodásban egy kutatás eredményei alapján, „Korszerű szemlélet a tudományban és az oktatásban, Selye János Egyetem Nemzetközi Konferenciája, Komarno, 2016, 73-83.p.
- [8.] CSISZÁRIK-KOCSIR, Á. (2017): Etikus pénzügyek, avagy a pénzügyek etikája: Vélemények egy kutatás eredményei alapján, Polgári Szemle, vol. 2, no. 4-6, 75.-87.p.
- [9.] GARAI-FODOR, M. – CSISZÁRIK-KOCSIR, Á. (2018): Értékrendalapú fogyasztói magatartásmodellek érvényessége a Z- és Y-generáció pénzügyi tudatossága esetén, Pénzügyi Szemle, 2018/4 szám, 518-536. p.
- [10.] CSISZÁRIK-KOCSIR, Á. (2019): Ügyfeleket megtartó banktermékek és a pénzügyi tudatosság kapcsolata, Polgári Szemle, 15. évfolyam, 1-3 szám, 145-157. old.
- [11.] HORNYÁK, A. (2015): Attitűdök és kompetenciák a középiskolás diákok, mint potenciális banki ügyfelek körében, doktori értekezés, Nyugat-magyarországi Egyetem, Sopron, pp. 15.
- [12.] HUNG, A.A. – PARKER, A. M. - YOONG J.K. (2009): Defining and Measuring Financial Literacy, RAND Corportaion
- [13.] LENTNER, CS. – SZIGETI, C. – BORZÁN, A. (2011): New Dimensions of Banks Social Responsibility, In: Sente, Viktória; Szendrő, Katalin; Varga, Ákos; Barna, Róbert (szerk.) Sustainable economics, community strategies : abstracts of the 3rd International Conference of Economic Sciences, Kaposvár, Magyarország : Kaposvár University, Faculty of Economic Science, 29-48. p.

- [14.] MAKAY, Zs. (2015): Családtámogatás, gyermeknevelés, munkavállalás, Demográfiai Portré, KSH NKI, Budapest. pp. 63.
- [15.] Matematika kerettanterv – NAT 2020 elérhető: https://www.oktatas.hu/koznevelas/kerettantervek/2020_nat
- [16.] OECD (2017): PISA 2015 Results (Volume IV) – Students’ Financial Literacy, kutatási jelentés, OECD, Párizs
- [17.] OECD (2018), PISA 2015 – Results in Focus, OECD, pp. 3.
- [18.] PÉNZ7 – A kezdeményezésről. Elérhető: <https://www.penz7.hu/a-kezdemenyezesrol.cshtml> (utolsó letöltés: 2019 december 8.)
- [19.] PÉNZIRÁNYTŰ ALAPÍTVÁNY (2015) – A magyar lakosság pénzügyi kultúrája Elérhető: <https://penziranytu.hu/magyar-lakossag-penzugyi-kulturaja> (utolsó letöltés: 2019. december 8.)
- [20.] PINTÉR É., BÉLYÁ CZ I. (2011): Egy különös pénzügyi válság rendhagyó tanulságai. HITELINTÉZETI SZEMLE / FINANCIAL AND ECONOMIC REVIEW 10 : 5 pp. 465-480. , 16 p. (2011)
- [21.] PINTÉR É., BAGÓ P. (2020a): Financial Culture – A Fintech Focus. In: Pintér, Éva (szerk.) Tendenciák a pénzügyi tudatosságban. Miskolc, Magyarország, Pécs, Magyarország : FINTELLIGENCE Pénzügyi Kultúra Központ (KMKF Alapítvány), (2020) pp. 185-201. , 17 p.
- [22.] PINTÉR É., BAGÓ P. (2020b): Kitekintés a pénzforgalmi innovációra napjainkban. In: Pintér, Éva (szerk.) Tendenciák a pénzügyi tudatosságban.
- [23.] ZÉMAN, Z. – LENTNER, CS. (2018): The Changing Role Of Going Concern Assumption Supporting Management Decisions After Financial Crisis, Polish Journal Of Management Studies 18, 428-441. p.